
In Memoriam | Johan Witteveen (1921-2019)

‘Alles in het leven heeft zijn zin’

door Fleur de Beaufort

Oud-minister en mede-oprichter van de prof.mr. B.M. TeldersStichting, dr. H.J. Witteveen, overleed dinsdag 23 april jl. op 97-jarige leeftijd. Juist op die dag verscheen in *De Volkskrant* een interview met Witteveen door journalist Fokke Obbema, die in een reeks vraaggesprekken op zoek is naar de zin van het leven. Desgevraagd gaf Witteveen aan niet per se uit te zien naar de dood, daar het leven nog voldoende interessant was. Hij had dan ook geen haast met de dood, maar overleed wrang genoeg op de dag van publicatie. Daarmee begint voor Witteveen als overtuigd soefi een nieuwe fase: ‘het lichaam laat je achter, de ziel leeft voort met zijn geheugen en al zijn ervaringen’. En de ervaringen van Witteveen zijn talrijk.

Hendrikus Johannes Witteveen werd op 12 juni 1921 geboren te Zeist, maar groeide op in Rotterdam, waar hij bovendien aan de Nederlandse Economische Hogeschool (de latere Erasmus Universiteit) studeerde en in 1947 promoveerde bij Nobelprijswinnaar Jan Tinbergen. Als 27-jarige werd Witteveen er bovendien hoogleraar Staathuishoudkunde en korte tijd vervulde hij de rol van rector-magnificus. Tinbergen betrok zijn promovendus bij de opbouw van het Centraal Planbureau (CPB) en maakte hem bekend met en enthousiast voor het werk van John Maynard Keynes. Witteveen deelde met Tinbergen de overtuiging dat de overheid een corrigerende taak had daar waar de vrije markt tot excessen leidde, maar verkoos anders dan zijn leermeester het liberalisme boven de sociaal-democratie.

Met name de grote depressie uit de jaren '30 had grote indruk op de tiener Witteveen gemaakt en interesse gewekt in het nagaan van de oorzaken en mogelijke oplossingen. Het gedachtengoed van Keynes bleek daarbij behulpzaam: ‘it is our policy to control the economic weather, not to issue detailed instructions about who should wear umbrellas’,

aldus maakte Witteveen duidelijk dat overheidsingrijpen niet moest doorslaan in betutteling. Het socialisme, waarvoor zijn grootvader moederszijds Floor Wibaut binnen de SDAP actief was, had in de vooroorlogse periode zijn plaats gehad. Het was goed geweest, maar na de Tweede Wereldoorlog was Witteveen ervan overtuigd dat de tijd van het liberalisme was aangebroken, het modérne liberalisme welteverstaan, niet de oude *laissez-faire* variant.

Naast zijn wetenschappelijke carrière zou Witteveen ook vele politieke functies bekleden. Als mede-initiatiefnemer tot oprichting van de prof.mr. B.M. TeldersStichting sloeg hij als het ware een brug tussen wetenschap en politiek. De TeldersStichting ontstond uit de behoefte in liberale kring aan een instituut dat een wetenschappelijke fundering zou kunnen geven aan de oplossing van talrijke vraagstukken van maatschappelijk belang. In het bijzonder ging het de oprichters – naast Witteveen waren dit mr. H.T. Asser en mr. R.W. Asser, prof.mr. R.P. Cleveringa, prof.dr. P. Hennipman, prof.mr. C.H.F. Polak en drs H.A. Korthals – om staatkundige, economische of juridische vraagstukken. Hoewel de TeldersStichting in die eerste jaren bewust nog volledig zelfstandig was en geen affiliatie met een politieke partij kende, werd over het algemeen een band met de eveneens liberale VVD impliciet in de media verondersteld. Gedurende de eerste jaren had Witteveen als voorzitter van het curatorium de wetenschappelijke leiding over de TeldersStichting en was hij bovendien zelf actief betrokken bij enkele studies, zoals een rapport over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in Nederland en over de conjunctuurpolitiek.

Gedurende deze begin jaren van de TeldersStichting had Witteveen van december 1958 tot juni 1963 bovendien voor de VVD zitting in de Eerste Kamer. Zijn kandidatuur voor de Tweede Kamer betekende in 1963 voorlopig het einde van zijn rol als senator. Na enkele weken

in de nieuw gekozen Tweede Kamer werd Witteveen minister van Financiën in het kabinet-Marijnen, een functie die hij in het kabinet-De Jong tussen april 1967 en juli 1971 nog eens zou bekleden. Tussentijds pakte de econoom naast zijn werk als Tweede Kamerlid, opnieuw de rol van curatoriumvoorzitter bij de TeldersStichting op en was bovendien buitengewoon hoogleraar staathuishoudkunde te Rotterdam.

Na zijn politieke loopbaan in Nederland werd Witteveen als eerste Nederlander in 1973 de hoogste baas van het Internationaal Monetair Fonds (IMF). Studiegenoot en ambtsvoorganger op Financiën Jelle Zijlstra had bedankt voor deze functie, maar daarbij wel Witteveen getipt. Eind jaren zeventig keerde Witteveen terug naar Nederland en vervulde tal van commissariaten, onder meer bij Amro Bank en Nationale Nederlanden. Tot op zeer hoge leeftijd bleef Witteveen de actualiteit volgen en schroomde daarbij niet kond te doen van zijn mening. In 2000 werd hem met de Piersonpenning de belangrijkste Nederlandse erkenning voor economen toegekend.

Van jongs af aan was Witteveen in navolging van zijn ouders verbonden aan de soefibeweging die na de Eerste Wereldoorlog werd opgericht door Inayat Khan. Het soefisme is een universele spirituele levenshouding die de mystieke kern van alle religies eert als inspiratiebron en daardoor het overtuigen van anderen schuwt. In zijn laatste interview met journalist Obbema maakte Witteveen duidelijk dat de mens na z'n dood inzicht krijgt in allerlei aspecten van z'n leven en hoe dat is verlopen. Op basis van deze inzichten beoordeelt eenieder zelf, vanuit z'n hart, wat goed was en wat niet. Daarvoor kent het soefisme geen hogere autoriteit.

‘Anderen proberen te begrijpen, ons in het gezichtspunt van de ander te verplaatsen, zodat we met die ander kunnen meevoelen en van daaruit kunnen proberen meer harmonie te bereiken, bruggen te bouwen en tot samenwerking te komen. Dat is van belang in ons eigen leven en in ons leven in de maatschappij’, aldus Witteveen in zijn autobiografie *De magie van harmonie. Een visie op de wereldeconomie* uit 2012.

Het soefisme bood Witteveen naar eigen zeggen ook steun voor het persoonlijk leed dat hem ten deel viel. Naast het gemis van zijn vrouw sinds 2006, moest Witteveen het verlies van zijn zonen Paul (in 1979) en Willem (in 2014 bij de aanslag op vlucht MH17, waarbij ook zijn schoondochter en kleindochter omkwamen) een plaats geven. Dat lukte, blijktens diverse interviews, in de overtuiging dat alles in het leven zijn zin heeft.

Witteveen was niet alleen een briljant econoom, maar daarnaast ook een zachtmoedig mens. ‘Denken is oppervlakkig. Voelen gaat veel dieper, dat dringt door tot in je ziel. En dat is het ware leven’, zo Witteveen in zijn laatste interview. De TeldersStichting is hem dankbaar voor alles wat hij sinds de oprichting voor ons heeft betekend.

Drs. F.D. de Beaufort is wetenschappelijk medewerker bij de prof.mr. B.M. TeldersStichting.

NB: Binnenkort verschijnt van de hand van Tweede Kamerlid Jan Middendorp een meer uitgebreid In Memoriam. Houd daarvoor de website in de gaten.